

FÖLDESZDY GABRIELLA

HÍRES EMBEREK FÜREDEN

(Paulay Ede, Madách Imre, Lónyay Menyhért, Varsányi Irén)

A régi és az újabb helytörténet folyvást azt kutatja, vajon ki mindenki töltött több-kevesebb időt a Balaton gyöngyszemének számító fürdő- és kultuszhely berkeiben. Ki is derült mára a majdnem hiánytalan sor a városban járt nemzeti nagyságaink ott-tartózkodásáról s jövetelének céljairól. Mára több irodalmi fórum is megemlékezett arról, hogy Füreden járt Szendrey Júlia, Ady Endre Csinszkával, Krúdynek művei játszódnak füredi helyszíneken, Kosztolányi és Harmos Ilonka is, még amikor színésznő volt, és nem az író felesége, Hamvas Béla, valamint íróink, költőink többsége a 19-20. században.

Időnként rábukkanhatunk a véletlen segítségével híres emberekre, akik megfordultak e nevezetes helyen, amúgy mellékesen. Se akkor, se később ennek nem volt igazán jelentősége. Mára azonban e híres személyek füredi rövidebb-hosszabb jelenléte helytörténeti eseménnyé válhat, válik.

Paulay Ede

Egy könyvaukción bukkantam Paulay Edének egy eddig ismeretlen levelére 1858-ból. Paulay ekkor mindössze 22 éves ifjanc, és a miskolci színház tagja, inkább színészként van jelen, mint rendezőként. A Nemzeti Színház aranykora, amely a nevéhez fűződik, majd csak 1878-ban fog elkezdődni. Kézírt levelét Miskolcon, 1858. november 28-án írja, kinek, nem tudjuk. A levél több témát is felvet, közülük csak az egyik, ami Füreddel foglalkozik, ennek szövege így hangzik:

„El kellene mondanom, hogy töltöttük az időt Balatonfüreden? Ne vádoljatok prosaisággal, ha azt mondom, hogy nem elégítette ki várakozásaimat; ezzel nem mondom én, hogy Füred vidéke nem gyönyörű, magasztos, lelket emelő, tudja isten, mi minden még, a mit már oly sok író, költő, prosában, versben megénekelt, hanem azt mondom: hogy az ember a természet e minden pompájával ragyogó vidék egész nagyszerűségét élvezhesse, ahhoz szükséges, hogy az embernek semmi dolga és sok pénze legyen. Minthogy nálam ez megfordítva volt, rám nézve Füred is csak az volt, mi tyúknak a gyöngyszem, Moyzesnek az ígért földje: láttam, de nem élveztem.”

A levélből nem tudjuk meg, Paulay mennyi időt töltött Füreden, kivel, kikkel járt ott, hol lakott, és mit csinált ott-tartózkodása idején. Füred szépségei-

ről is csak általában van szó, megemlítve, hogy azt már amúgy is sokan sokféle módon megírták. Inkább arról tudósít, hogy a szűkös anyagiak miatt le kellett mondania minden luxusról, ezért a füredi kirándulás majdhogynem csak egy sóvárgásnak mondható. Sok pénzért és kevés tennivalóért könyörög, de akik ezt kívánják, azok nem éreznék magukat jól a kevés tennivaló mellett. Paulay munkamániás volt haláláig, különösen színházigazgató korában, amikor a rendezések, színészmozgatások, új bemutatók terhe mellett még a Színészeti Tanoda vezetése is rá hárult. Nevéhez fűződik Vörösmarty Csongor és Tünde, valamint Madách Az ember tragédiája c. műveinek színpadra alkalmazása, ősbemutatója. Igazgatósága idején valószínűleg már lett volna pénze, hogy Füreden költsen kénye-kedve szerint, azonban tennivalója oly sok volt, hogy többé már nem jutott el Füredre. 58 éves korában a túlhasználtság miatt halt meg pályája csúcán.¹

Paulay Ede

készítette: Klösz György – Magyar Színháztörténet, Közkincs, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2484858>
letöltés ideje: 2019. február 8., 10 óra 56 perc

ígértem, hogy írok, nem veszem, kördi-
 ket miért? Ne kérdessz! A hangszágot
 jótárában talátnál én is messzies hang-
 szágonra, de nem leszek, hanem egyfajta
 töcsinacsiolás lérem, minshogy az remetem,
 megajról, hozzá kezdik a tulajdonképpeni levél
 írásához.

El kellene mondanom, hogy költőként az idős
 Balatonfűzfő? Ne vádolgass prosaisággal,
 ha azt mondom, hogy nem elégíteni ki szá-
 rozásonnal; ezzel nem mondom én, hogy Türed
 vidéke nem gyönyörű, magasra, lelkes emelő,
 / tudja isten, mi minden még, a mit már oly-
 ol író, költő prosában verőben megénekel,
 hanem azt mondom: hogy az ember a semmi-
 e minden gyönyörűvel ragyogó vidék egész
 ragyferőséges élvezet, ahol fröhöges, hogy
 az embernek semmi dolga is volt jénce legyen.
 Minshogy nálam ez megfordítva volt, rám
 reáve Türed is csak az volt, mi egyáltalán a
 gyönyörű, Moysesnek az igies föld: láttam,
 de nem élveztem.

Madách Imre

A költő maga nem írt sehol füredi látogatásáról, két másik forrás bizonyítja ott-tartózkodását. Az egyik id. Madách Imrénének lányának, Károlyiné Huszár Annának írt levele 1861. július 3-án²:

„Emi meg ígérte hogy 6dikán az az szombaton meg látogat Füreden, ha csak valami különös elő nem adja magát.”

Madách Imre

készítette: Morelli Gusztáv – https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/41/Mad%C3%A1ch_Morelli.jpg
letöltés ideje: 2019. február 11 óra 4 perc

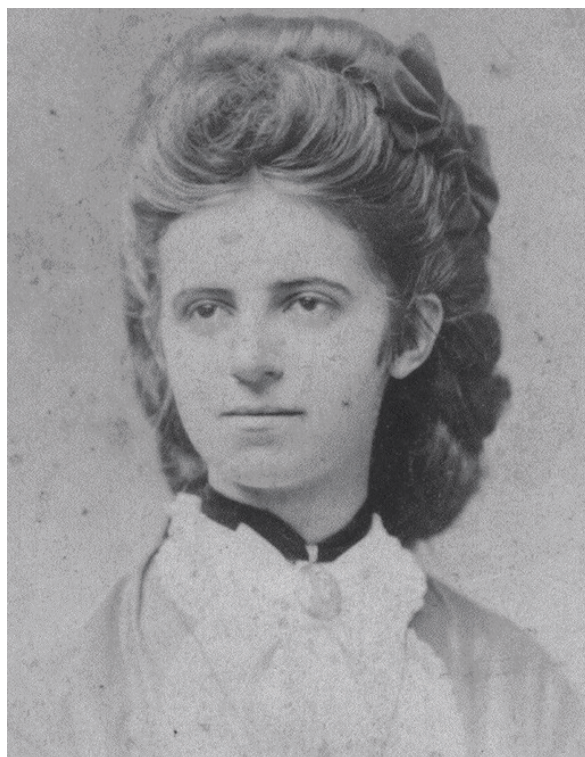
Tudomásunk szerint semmi különös nem jött közbe, sőt a Madách általi látogatást Lónyay Menyhért naplója is alátámasztja. Az 1861. július 8-i történekről így számol be:

„8-dikán reggel elmentem Füredre magam a politikától egy kissé kiszellőzni ... Sok esmerőst találtam ott. Révay Simi családjával, Eszterházi István nejével, Lopreszti Lajos nejével, ifjúszerű lányával, Madáts (!) Imre testvérjével, Huszárnéval és leányával, idősb testvére leányával, Károlyinéval és még néhány képviselő.”

Az akkor országgyűlési képviselő, Lónyay Menyhért igazolja számunkra, hogy a Madách család ezen az 1861-es nyáron valóban töltött néhány napot a fürdőhelyen. A család négy tagja jelenik meg az idézetben, Madách Imre maga, leánya Borbála vagy Jolán [nem derül ki], Madách testvére Anna, aki Huszár Sándor felesége volt, végül unokahúga Huszár Anna, akinek férje Károlyi Miksa volt. A két írásból más körülmény nem derül ki.³

Madách Borbála

Madách Jolán

Forrás: <http://madach.hu/wp-content/lg-gallery/madach-csalad/11lanyamadachborbala.jpg>; <http://madach.hu/wp-content/lg-gallery/madach-csalad/12lanyamadachjolan.jpg>
letöltés ideje: 2019. február 16., 7 óra 59 perc

Lónyay Menyhért

Lónyay 1861-ben országgyűlési képviselő, évek választják el későbbi politikai karrierjétől, amely a ki-egyezés után éri majd el tetőpontját. 1861-es naplója rejteget két bekezdést Balatonfüredről:

„Igen érdekes volt reám nézve Füredet látni, melyről gyermekkoromban annyit hallottam ... gyermekkori kedves olvasmányom volt Kisfaludi regéi, melyek Füred és Balaton vidékéről regélnek.”

„A fürdő annyira telve volt, hogy szobát nem kapva, br. Vay Lajos fogadott szobájába.”

Az első bekezdés már-már egy vallomás, a hely szépsége a róla szóló költemények révén nőnek óriásivá, szépülnek meg Lónyay szemében. A második bekezdés „fürdő” kifejezése feltehetően Füred egyik akkori szállodáját jelenthette. Július elején [a beszámoló arról az időszakról szól, amikor Madáchékkal találkozott] már akkor is szezon volt, és sokan nyaraltak Füreden, ezért nem találtak üres szobát.⁴

[Lónyay még ugyanerről a napról beszámolva, említést tesz egy tihanyi kirándulásról. Itt egy Molnár Pista nevű deregnyei születésű huszár elszavalta a Romulidae Cannas című latin nyelvű epitáfiumot, amelyet Janus Pannoniusnak tulajdonítottak. A költemény I. Ulászló király sírverseként volt ismert, aki a várnai csatában esett el. Azóta bebizonyosodott, hogy a költeményt nem Janus, hanem Christophorus Manlius német költő írta a 16. században. A verset Lónyay Menyhért apja, Lónyay János taníttatta be a huszárral.]⁵

Lónyay Menyhért

készítette: Bülcsh Ágoston – https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a0/L%C3%B3nyay_Menyh%C3%A9rt_Albuminabzug.jpg

letöltés ideje: 2019. február 8., 11 óra 14 perc

Varsányi Irén

A Vígszínház legnépszerűbb színésznője sem maradhatott ki a Füredre látogató hírességek közül. Az apropót egy fénykép adta, amelyen Varsányi Irén fehér batiszt ruhában áll a Balaton partján, a volt hidegfürdő favázasa korlátjánál. A fényképhez azonban nem társult sem napló, sem egyéb visszaemlékezés, vajon miért és kivel járt Varsányi Balatonfüreden? A megoldást a Színházi Élet korabeli számai adták meg. A fénykép 1916-ban készült, de a híres folyóirat pletykarovatában Varsányi ott üdüléséről találunk híradást nemcsak 1916-ból, hanem 1917-ből és 1918-ból is. A híradások minden Füreden megfordult színésznőről említést tesznek, Varsányiról azonban minden esetben elrészélyenülve szól, amit színészi kiválóságán túl a gyermekeit üdültető anyukának címez.

A nyár legnagyobb részét itt töltötte Varsányi Irén is, családjával. A gyerekek eveztek, a művésznő a kormányánál ült, az ő csónakjuk siklott leggyorsabban tova a hullámos Balatonon.⁶

*„Varsányi Irént láttam
Több darabban,
Egyszer abban,
Egyszer ebben,
De most Füreden láttam,
Hogy a legkedvesebb – anyaszerepben.”⁷*

„Varsányi Irén, a Kék róka bűbájosa pesti asszonya Balatonfüreden nyaral családjával és ő a legnépszerűbb ma a füredi fürdőzők között.”⁸

„Varsányi Irén családjával Balatonfüredre ment, ahol nagyban fog készülni a jövő szezonban neki kiosztott nagyszerű ... De pardon, ezt mi nem mondhatjuk el.”⁹

„A Balatonpart legkedvesebb vendége: Varsányi Irén. Tóparton, a parkban, csónakban, mindig a két gyermekével együtt. Mindig a legegyszerűbb ruhákban és nagyon kerülve minden feltűnést. Mégis: ha meglátják, végig fut az emberek közt: Varsányi! és a szeretet pillantásán szegődnek nyomába.”¹⁰

„Az Ipolyszálló balszélső földszinti erkélye előtt mindennap elsétált a füredi ifjúság és boldog volt az, aki csak egy pillanatra is megláthatta Varsányi Irént. Itt ült a szép nagy erkélyen a nagy magyar művésznő, könyvet olvasott, vagy két gyönyörű gyermekével beszélgetett. Estefelé végigsétált néhánystrandon és ilyenkor végigszállt a padok közt: – Nézd, milyen egyszerű. – Milyen drága, milyen kedves. – Kezét csókolom, kezét csókolom ... Egyszerű barna selymekabátjában volt legtöbbször. És leírhatatlan kedves mosolylyal fogadta a köszönéseket.”¹¹

Színésznő ritkán kap ilyen szívet melengető szavakat olyan helyzetben, amely nem színházi sikerhez fűződik, hanem szigorúan a magánélethez. Varsányi nemcsak jó színésznő, hanem jó anya is egyben, gyerekeit nem nörsz és nem „frájláj” neveli, hanem ő maga. Még erre is jut ideje a sok szereptanulás mellett. Hogy melyik nagyszerű szerepre készült éppen 1918 nyarán, azt nem tudjuk, mert Var-

sányi majdnem minden darabban szerepelt, és havonta tanulták be az új műveket. Ha egy színdarab közönsége leesett a „félház” szintjére, Faludi Gábor igazgató kiadta a következő betanulandó színművet a rendezőnek próbára.

És ez volt a „nagy háború” utolsó éve, az emberek felejteti jártak Pest színházaiba ...

Varsányi Irén a balatonfüredi sétányon, a hidegfürdő bejáratánál, 1916-ban

Fotó: a színésznő örököse, hagyatékának gondozója [Borsosné Zétény Angéla] hozzájárulásával. Készítője ismeretlen.

Jegyzetek:

- 1 A Bábel antikvárium 21. árverésén – 2018. ápr. 13 – került árverésre Paulay levele. A kézzel írt autográf levél éneket közöl a Fidibusz c. komédiából, valamint a miskolci Színkör új igazgatóról, Latabár Endréről, és két új színésznőről számol be.
- 2 OSZK Kézirattára, Levelestár. Id. Madách Imréné levele Károlyiné Huszár Annához 1861. 07. 03.
- 3 Lónyay Menyhért naplója 1860–1861. Sajtó alá rend., jegyz. Berkes Hajnalka, Laszli Mariann, Nagy Anita. Szerk.: Deák Ágnes. Bp. Századvég, 2004. 275. l.
- 4 Lásd a 3. jegyzetet. 275–276. l.
- 5 Szentpéteri Szabó Géza: "Romulidae Cannas", avagy egy ál-Janus Pannonius vers utóélete, eredeti szövege és valódi szerzője. Forrás: www.iti.mta.hu/Pajorin70_Convivium/Pajorin_28_Szabo_Romulidae.pdf.
- 6 Színházi Élet 1916. 28. szám, 1–2. l.
- 7 Színházi Élet 1917. 29. szám, 4. l.
- 8 Színházi Élet 1917. 29. szám, 12. l.
- 9 Színházi Élet 1918. 30. szám, 36. l.
- 10 Színházi Élet 1917. 32. szám, 6. l.
- 11 Színházi Élet 1918. 35. szám, 14. l.